

Wprowadzenie

1. Konstrukcja prawna spółki cywilnej kształtowała się w toku długiego procesu historycznego sięgającego czasów rzymskich. Ta najprostsza forma współdziałania gospodarczego została przeniesiona do prawa polskiego wraz z pruskim, austriackim i rosyjskim ustawodawstwem dzielnicowym. W Kodeksie zobowiązań regulacja spółki cywilnej zachowała daleko idącą neutralność wobec zróżnicowanych konstrukcji prawnych spółki obowiązujących przed unifikacją prawa zobowiązań. Dopiero Kodeks cywilny przesądził definitywnie przyjęcie modelu germańskiego spółki opartej na ustroju majątkowym wspólności do niepodzielnej ręki, który w prawie polskim zyskał charakter współwłasności łącznej. Po transformacji ustrojowej przyznano spółce cywilnej status przedsiębiorcy, zdolność sądową w sprawach gospodarczych i zdolność upadłościową. Od tego czasu trwa nieustający spór o status podmiotowy tej spółki. Spór ten toczy się w środowisku naukowym, w orzecznictwie sądowym, a także na polu legislacji, gdyż w różnych obszarach prawa status podmiotowy spółki cywilnej jest niejednorodny.

2. Problematyka podmiotowości prawnej spółki cywilnej może być rozpatrywana na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich to płaszczyzna uniwersalna, właściwa dla każdego typu spółki cywilnej, a więc zarówno takiej, która prowadzi działalność gospodarczą, jak i takiej, która realizuje cele gospodarcze o innym charakterze. Na tej płaszczyźnie należy badać wyłącznie prywatnoprawne aspekty konstrukcyjne tej spółki. W związku z tym pytanie o jej podmiotowość prawną to w istocie pytanie o to, czy może ona posiadać zdolność prawną, zdolność sądową i zdolność upadłościową, a więc najistotniejsze zdolności w sferze prawa prywatnego. Odpowiedź na to pytanie uzależniona jest od wyjaśnienia konsekwencji, jakie wypływają z przyjęcia konstrukcji wspólności do niepodzielnej ręki. Druga płaszczyzna badawcza ograniczona jest do spółki cywilnej, która prowadzi działalność gospodarczą. Pojawia się wówczas zagadnienie jej podmiotowości gospodarczej, a więc statusu przedsiębiorcy. Obydwie te płaszczyzny przenikają się wzajemnie, jednak należy pamiętać, że zależność pomiędzy nimi jest *de lege lata* asymetryczna. Hipotetyczna spółka posiadająca zdolność prawną nie musi mieć statusu przedsiębiorcy, lecz hipotetyczna spółka posiadająca status przedsiębiorcy musi posiadać też zdolność prawną. Ta zależność uzasadnia wniosek, że ilekroć rozpatrywany jest problem przyznania spółce cywilnej statusu przedsiębiorcy, tylekroć domyślnym postulatem jest także przyznanie jej zdolności prawnej.

3. W związku z tak nakreślonymi płaszczyznami rozważań rysuje się kilka alternatywnych rozwiązań problemu podmiotowości spółki cywilnej. Można zmierzać w kierunku rozwiązania o charakterze strukturalnym lub ograniczonym do jednego, dodajmy najważniejszego, aspektu jej działalności, jakim jest prowadzenie działalności gospodarczej, można też proponować wyjścia pośrednie. Rozwiązanie strukturalne jest nierozdzielnie związane z koniecznością ingerencji w ustrój współwłasności łącznej, na którym wspiera

się konstrukcja tej spółki, a w dalszej konsekwencji wiąże się z przyznaniem jej zdolności prawnej. Jest to więc rozwiązanie o wysokim stopniu ryzyka oraz daleko idących skutkach praktycznych i teoretycznych. Rozwiązanie alternatywne może zmierzać tylko do zlikwidowania najbardziej dolegliwych następstw, jakie wynikają z braku podmiotowości gospodarczej (statusu przedsiębiorcy) spółki cywilnej, bez zasadniczych zmian w samej konstrukcji spółki. Należy jednak uwzględnić, że zgodnie z aktualnie obowiązującą definicją przedsiębiorcy, powinien on posiadać zdolność prawną. Bez zmiany konstrukcji spółki cywilnej i przyznania jej zdolności prawnej, nadanie jej statusu przedsiębiorcy byłoby więc możliwe jedynie wtedy, gdyby zrewidowany został wymóg posiadania zdolności prawnej przez przedsiębiorcę. Rozwiązania kompromisowe mogłyby zmierzać w kierunku przyznania spółce zdolności prawnej bez konieczności głębokich zmian jej ustroju majątkowego. Pozornie takie rozwiązania wydają się najprostsze, lecz w istocie należy przewidywać duże trudności natury konstrukcyjnej.

4. Rozwiązanie problemu podmiotowości spółki cywilnej jest ważne z punktu widzenia teorii prawa. Znaczenie tego aspektu nie może ulegać wątpliwości, skoro w spółce cywilnej, jak w soczewce, skupiają się podstawowe zagadnienia związane z podmiotowością prawną, zdolnością prawną, zdolnością do czynności prawnych, działaniem we własnym lub cudzym imieniu i na własny lub cudzy rachunek, współwłasnością łączną, pojęciem przedsiębiorcy, rozgraniczeniem prawa prywatnego i publicznego czy rozgraniczeniem pomiędzy zobowiązaniem a jednostką organizacyjną. Teoretycznym aspektem spółki cywilnej poświęcono już wiele miejsca w opracowaniach naukowych i w orzecznictwie sądowym. Wypada stwierdzić, że niewiele jest takich zagadnień prawa cywilnego i prawa przedsiębiorców, które z równą intensywnością przyciągałyby uwagę przedstawicieli nauki i powodowały tyle rozbieżności w poglądach judykatury. Dotyczy to nie tylko prawa polskiego, ale i obcego. W Polsce TK wyraził pogląd, że status prawny typowej spółki cywilnej, czyli tzw. spółki zewnętrznej, działającej w oparciu o wyodrębniony majątek objęty wspólnością łączną, zwłaszcza związanej w celu wspólnego prowadzenia działalności gospodarczej lub zawodowej, jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień współczesnej cywilistyki¹. Podobnie w Niemczech zagadnienie wspólności do niepodzielnej ręki, stanowiące oś konstrukcji spółki cywilnej, jest uważane w doktrynie za należące do najtrudniejszych i najbardziej spornych problemów współczesnej cywilistyki². Spory w doktrynie i różnice w orzecznictwie sądowym mają swoje odbicie w chwiejnym ustawodawstwie, które raz przyznaje spółce podmiotowość gospodarczą, a potem jej tego statusu odmawia; raz dezuwuje jej znaczenie, wprowadzając obowiązkowe przekształcenie w spółkę jawną, potem przywraca jej zdolność do szerokiego uczestnictwa w obrocie gospodarczym. Świadczy to o wyjątkowej aktualności problemu podmiotowości spółki cywilnej, a także o skali trudności, jaka związana jest z próbami jego rozwiązania.

5. Rozwiązanie problemu podmiotowości spółki cywilnej jest także ważne z punktu widzenia praktyki gospodarczej. Wiedza o skali zjawiska, jakim w polskiej gospodarce jest spółka cywilna, nie jest powszechna. Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, a więc w okresie tworzenia się podwalin nowego ustroju gospodarczego Polski, liczba

¹ Wyr. TK z 10.3.2009 r., P 80/08, OTK ZU 2009, Nr 3A, poz. 26.

² K. Schmidt, Gesellschaftsrecht, Köln–Berlin–Bonn–München 2002, s. 196.

spółek cywilnych przekraczała dwukrotność wszystkich spółek handlowych razem wziętych. Nie będzie więc przesady w stwierdzeniu, że spółki cywilne były kołem zamachowym rozwoju przedsiębiorczości w naszym kraju. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego, w 2000 r. funkcjonowało 307 717 spółek cywilnych i tylko 159 660 spółek handlowych, w tym zaledwie 839 spółek jawnych. W następnych latach proporcje uległy istotnym zmianom, ale i tak w 2012 r. prowadziło działalność jeszcze 279 732 spółek cywilnych wobec 348 952 spółek handlowych, w tym 33 388 spółek jawnych. Najliczniejsze wśród spółek handlowych są spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, których w 2012 r. było 290 291³. Spółka cywilna to obok spółki z ograniczoną odpowiedzialnością najpopularniejsza obecnie forma prowadzenia wspólnej działalności gospodarczej w Polsce⁴. Ta popularność spółki cywilnej powoduje, że trudności teoretyczne związane z brakiem jej podmiotowości prawnej skutkują wielką liczbą sporów sądowych, których duża część dociera do stadium wyrokowania SN i NSA.

6. Wymienione aspekty teoretyczne i praktyczne skłaniają do sformułowania postulatu takiego ukierunkowania badań nad konstrukcją prawną spółki cywilnej, aby możliwe było optymalne z punktu widzenia potrzeb społecznych i gospodarczych rozwiązanie problemu braku jej podmiotowości prawnej w prawie cywilnym. Należy przy tym uwzględnić rzeczywistą pozycję, jaką ma spółka cywilna wśród innych prawnych form organizowania działalności gospodarczej. Badania te należy prowadzić z pełnym rozeznaniem istniejących możliwości i ograniczeń, jakie wynikają z przepisów prawa. Jeżeli jednak pewne rozwiązania nie mieszczą się w obowiązującym systemie prawa, to konieczne jest zaproponowanie odpowiednich zmian systemowych. Stanowisko takie wynika z przekonania, że rolą prawa jest tworzenie odpowiednich ram dla potrzeb obrotu i związanych z tym uzasadnionych oczekiwań podmiotów gospodarczych. Prawo powinno bowiem wspierać przedsiębiorczość i służyć gospodarce, nie może być tak, że to gospodarka zmuszona jest dostosowywać się do sztywnych rozwiązań narzuconych przez prawo.

7. Celem tego opracowania jest przedstawienie złożonej problematyki podmiotowości spółki cywilnej na tle historycznym, prawnoporównawczym i konstrukcyjnym oraz w szerokim kontekście przepisów KC i ustaw publicznoprawnych, a zarazem próba odpowiedzi na pytanie, jaki powinien być status podmiotowy spółki cywilnej *de lege ferenda*. Koniecznym wstępem do tego jest wprowadzenie podstawowych delimitacji pojęciowych z dziedziny prawa osobowego, które będą wykorzystywane w dalszej części pracy. Następnie konieczna będzie analiza uwarunkowań historycznych i prawnoporównawczych, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki podmiotowości spółki cywilnej w prawie obcym. Analiza historyczna i prawnoporównawcza musi uwzględniać, po pierwsze, profil ogólny pracy, a więc zagadnienie podmiotowości spółki cywilnej, po drugie, zróżnicowane znaczenie różnych systemów prawa obcego dla prawa polskiego i po trzecie, znaczne odmienności, jakie występują w regulacjach poszczególnych krajów. Dlatego analiza ta nie może

³ http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/RS_maly_rocznik_statystyczny_2013.pdf, s. 506.

⁴ Interesujące dane statystyczne, ograniczone jednak do województwa mazowieckiego i ukierunkowane głównie na spółkę jawną podaje M. Wróbel, Problematyka spółki jawnej w ujęciu metody empirycznej – sprawozdanie z badań empirycznych dotyczących spółek jawnych wpisanych do rejestru przedsiębiorców w m.st. Warszawie w latach 2001–2003 (1) oraz 2004–2007 (2), MoP 1010, Nr 12, dodatek, s. 1 i n.

objąć wszystkich elementów konstrukcji spółki cywilnej ani też być prowadzona według tego samego schematu. Niezbędne też będzie ścisłe określenie przedmiotu rozważań, co oznacza w szczególności konieczność rozstrzygnięcia, czy konstrukcja spółki cywilnej obejmuje także spółkę wewnętrzną. Po tych rozdziałach wstępnych należy rozstrzygnąć fundamentalne zagadnienia dotyczące aktualnego statusu spółki cywilnej. Po pierwsze, czy jest ona stosunkiem zobowiązaniowym, czy jednostką organizacyjną, po drugie, czy jest tylko jednostką organizacyjną, czy także i wspólnotą prawną, po trzecie, jaki jest jej aktualny status podmiotowy w różnych działach prawa prywatnego i publicznego i jakie są konsekwencje tego statusu prawnego w sferze teorii i praktyki. Omówienie tych zagadnień pozwoli na przedstawienie różnych koncepcji rozwiązania problemu podmiotowości spółki cywilnej oraz sformułowanie wniosków *de lege ferenda*.

Kraków, wrzesień 2013 r.

Jan Lic